

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності на сьогоднішній день є пріоритетним напрямком діяльності Української держави. Це зумовлено низкою об'єктивних факторів. По-перше, Конституція України гарантувала громадянам захист прав інтелектуальної власності, який має здійснюватися саме державою; по-друге, держава сама зацікавлена у належній правовій охороні інтелектуального капіталу, оскільки останній є найважливішою передумовою забезпечення подальшого сталого соціально-економічного і культурного розвитку країни; по-третє, необхідність виконання зазначеного завдання обумовлена також міжнародними зобов'язаннями держави у сфері інтелектуальної власності. У зв'язку з цим Україна взяла курс на побудову дієвого механізму гарантування та охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Історично склалося так, що змістом даного механізму стали переважно норми цивільного права і заснована на них діяльність суб'єктів цивільно-правових відносин. Однак, сучасний стан справ у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності свідчить, що цього замало, оскільки саморегуляція відносин у зазначеній сфері не задовольняє потреби сучасного суспільства.

Після прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу України (далі – КК України, КК) та появи у ньому норм, спрямованих на протидію злочинам у сфері інтелектуальної власності, виникла потреба вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних, зокрема, зі з'ясуванням місця даних норм у системі Особливої частини КК України.

Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності досліджувались вітчизняними фахівцями, зокрема: П.П. Андрушком, В.Д. Гулкевичем, Б.В. Здравомисловим, А.М. Ковалем, С.Я. Лиховою, А.С. Нерсесяном, М.І. Хавронюком та іншими. Проте, не зважаючи на обґрунтовані пропозиції, питання систематизації злочинів у сфері інтелектуальної власності не дістали свого відображен-

ня ні в офіційних проектах нового КК України, ні в альтернативних проектах, розроблених окремими авторами.

Мета даного дослідження полягає у розгляді проблем існуючої системи кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності за КК України та обґрунтуванні необхідності удосконалення системи норм кримінального закону щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності.

Як відомо, норми Особливої частини мають бути розміщені у кримінальному законі за певною системою та в певній послідовності [1, 3]. В основу цієї системи покладено розподіл її елементів залежно від родових об'єктів злочинів. На цей критерій здебільшого прямо вказує найменування відповідного розділу Особливої частини КК.

Викладене повною мірою відноситься до злочинів, передбачених статтями КК: 176 «Порушення авторського права і суміжних прав», 177 «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію», 228 «Примушування до антиконкурентних узгоджених дій», 229 «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару», 231 «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці» КК України [2].

Встановлення факту порушення права інтелектуальної власності щодо конкретного об'єкта, завдання певної матеріальної шкоди, наявність умислу винного і його відповідність ознакам суб'єкта вказаних злочинів, розглядаються як необхідна і достатня умова кваліфікації скоєного за вказаними статтями, а також винесення обвинувального вироку суду [3, 129].

За чинним законодавством, вище вказані статті віднесені до розділу V «Злочину проти виборчих, трудових і інших особистих прав і свобод

людини і громадянина» та розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Таким чином, наведені злочини відносять або до групи суспільно небезпечних діянь проти особистих прав і свобод людини та громадянина, або до порушень, які мають місце під час здійснення господарської діяльності.

Аналіз існуючої системи Особливої частини КК України свідчить про те, що відносини у сфері інтелектуальної власності не враховані кримінальним законодавством як самостійний або один із складових родових об'єктів злочинів. На відсутність такого єдиного родового об'єкта вказується і самим законодавцем. Так, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності» [4] передбачає відповідні зміни до статей 176, 177 та 229 КК України. Як вже зазначалося, статті 176 та 177 КК містяться в розділі V Особливої частини, а стаття 229 КК України – у розділі VII. Тобто безпосередньо законодавцем визнається той факт, що в чинному КК норми щодо охорони об'єктів інтелектуальної власності не систематизовані.

В юридичній літературі стверджується, що злочини, передбачені статтями 176 і 177 КК України, посягають на проголошену Конституцією України охорону права інтелектуальної власності [5, 352-353]. Дійсно, частина 1 ст. 54 Конституції України засвідчує: «Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [6].

Проте, слід акцентувати увагу на тому, що вказана норма передбачена у відповідному розділі щодо прав та свобод безпосередньо людини і громадянина.

Як обґрунтовано зауважує С.Я. Лихова, склади злочинів, які посягають на результати інтелектуальної діяльності, знаходяться за межами родових об'єктів злочинів проти виборчих, трудових і інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) [7, 160-162]. М.І. Хавронюк також не вважає вказані склади злочинів посяганнями на особисті права і свободи людини і громадянина [8, 180].

Судова практика при розгляді кримінальних справ щодо порушення авторського права, суміжних, винахідницьких і патентних прав виходить із того, що, крім автора твору (фізичної особи, творчою працею якої створений твір), володільців суміжних прав (виконавців, виробників фонограм, організацій ефірного і кабельного мовлення) або фізичної особи, творчою працею якої створені винахід, корисна модель, промисловий зразок, потерпілими в кримінальних справах про злочини, передбачені статтями 176 і 177 КК, можуть бути інші особи (як фізичні, так і юридичні), яким таке право належить на підставі закону, спадщини або за договором, а також працедавець, якому відповідно до закону належить право на отримання патенту на службовий винахід, корисну модель або промисловий зразок.

Аналіз іншої групи злочинів у сфері інтелектуальної власності, які помилково, на нашу думку, віднесені до розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України, також свідчить, що суб'єктами права інтелектуальної власності на окремі об'єкти можуть виступати будь-які особи (як фізичні, так і юридичні) і не обов'язково у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності. Так, суб'єктом суспільних відносин права інтелектуальної власності на комерційну таємницю є особа, яка законно контролює інформацію, що є секретною, не легкодоступною. Тобто будь-якої обов'язкової ознаки, яка пов'язувала б комерційну таємницю (як предмета злочинів, передбачених статтями 231 та 232 КК України) зі здійсненням саме господарської діяльності, діюче законодавство України не передбачає, а віднесення цих злочинів до наведеного розділу Особливої частини КК обумовлено лише недосконалістю обраної термінології – «комерційна» [9, 24].

Також діюче цивільне законодавство не визначає царину діяльності щодо якої можуть використовуватися комерційне найменування, торговельна марка та географічне зазначення, визначаючи лише, що такі об'єкти не повинні вводити в оману споживачів щодо справжньої діяльності суб'єкта, придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами, або визначаються характеристиками товару (послуги) і межами географічного місця його (її) походження.

Недоцільно при вирішенні зазначеного питання посилалися на положення ст. 159 Господарського кодексу [10] щодо того, що засоби індивідуалізації може мати суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець. Як вже підкреслювалося, основною функцією вказаних засобів є індивідуалізація учасників саме цивільного обороту, тобто такого обороту, який стосується правових відносин громадян між собою і з державними органами та організаціями.

Тому, як справедливо зазначає О.А. Рассомахіна [11, 219], об'єкти права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації можуть і не бути пов'язані із здійсненням господарської діяльності. У такому випадку, посягання на зазначені об'єкти, за наявності інших ознак, не утворюють складу діяння, передбаченого ст. 229 КК України, через відсутність об'єкта злочину.

Крім того, об'єкт злочину є обов'язковою, загальною, основною, необхідною ознакою будь-якого складу злочину. Його відсутність у будь-якому випадку виключає наявність у діях особи складу злочину і, як наслідок, – відсутність підстави кримінальної відповідальності [12, 71].

Отже, право інтелектуальної власності являє собою об'єктивно існуючі самостійні відносини між суб'єктами, які склалися в суспільстві, мають певну структуру і взаємодію між різними елементами та охороняються законом про кримінальну відповідальність.

Злочини у сфері інтелектуальної власності утворюють свою відособлену самостійну групу злочинних посягань, які об'єднані єдиним родовим (видовим) об'єктом. На нашу думку, найбільш прийнятним є включення злочинних порушень прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації до самостійного розділу VI-A «Злочини у сфері інтелектуальної власності» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Такий підхід дозволив би усунути наявні протиріччя, підвищити ефективність кримінально-правових гарантій конституційного права на охорону права інтелектуальної власності, чітко розмежувати злочини, правильно кваліфікувати та диференціювати покарання за їх вчинення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленецький В. С. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины / В.С. Зеленецкий. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. – 24 с.;
2. Кримінальний кодекс України. – С.: ФОП Соколик Б.В., 2010. – 168с.;
3. Харченко В. Б. Ще раз до проблеми систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності / В. Б. Харченко // Вісник Запорізького національного університету. – № 2. – 2009. – С. 127-137;
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності: Закон України від 9 лютого 2006 р. № 3423-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 26. – Ст. 211;
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 966 с.;
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141;
6. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. / С.Я. Лихова. – К.: Київський університет, 2006. – 573 с.;
7. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. / М. І. Хавронюк. – К.: Істина, 2004. – 504 с.;
8. Харченко В. Б. Проблемы уголовно-правовой охраны интеллектуальной собственности в Украине и перспективы ее гармонизации с Европейским законодательством / В.Б. Харченко // Вестник патентного поверенного. – № 2. – 2008. – С. 20-25;
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144;
10. Рассомахіна О. А. Поняття торговельної марки та її співвідношення із суміжними категоріями / О. А. Рассомахіна // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 212-223. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07roaisk/pdf>.;
11. Уголовное право УССР. Общая часть / под ред. В. В. Сташиса, А. Ш. Якупова. – К.: Вища школа, 1984. – 384 с.